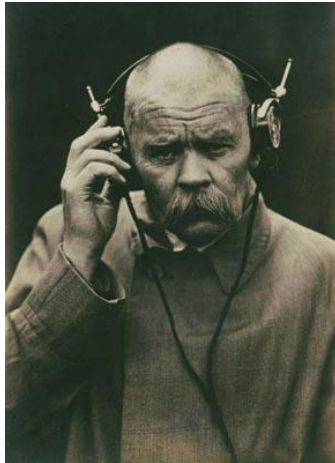

Vígasztaló hazugságok

A lovagiasság szabályai szerint védelmére illenek kelni a Madách Színház sokat támadott *Éjjeli menedékhely* előadásának, felsegíteni és leporolni¹. Mennyivel könnyebb azok fejére olvasni kellemetlenségeket, kiket már amúgy is éppen eleget dicsértek, mint bírálók népes csoportjához utólag csatlakozni – ezt átérzik mindazok, akik a maguk keserves tapasztalatából tudják, hogy az áldatlan kritikusi mesterség milyen ritkán egyeztethető össze a kiscserkészi jószándék erkölcsi normáival.

„Vannak emberek, akik hazudnak, mert megszánják a felebarátukat ...” „Van vigasztaló hazugság, kibékítő hazugság...” – mondja Szatyin Lukáról, az éjjeli menedékhelyről odébbállt öreg csavargóról, aki merő emberségből nyakra-főre osztogatta a beválthatatlan illúziók

¹ Létay Vera: *Vígasztaló hazugságok*. In *Élet és Irodalom*, 1969. január 4. 8. 1. Az Ádám Ottó *Éjjeli menedékhely*-rendezése (és részben személye) körül felhabzó vita kultúrpolitikai kontextusát részletesen elemzi Herczog Noémi *A színikritikus Létay Vera* című tanulmányában, amely jelen honlapon olvasható. Az írás nem szerepel a szerző későbbi gyűjteményes kötetében.

váltóit, kilátástalanul szenvedő társainak. „Ezek a vigasztalók a legügyesebb, legtudósabb, legékesebb szavúak. Éppen ezért a legkárosabbak” – írta Gorkij, három évtized múltán visszatekintve drámájára.

Ádám Ottó, a darab rendezője, a bemutató előtt a Pesti Műsorban közölt nyilatkozatával valósággal kiprovokálta a köntörfalazás nélküli, őszinte beszédet: „Egy előadás mindig eredmény. Eredménye annak, hogy a benne levő emberek hol tartanak az életükkel.” Kinek tetszik, és kinek nem tetszik az *Éjjeli menedékhely* legújabb színpadra állítása, ízlés és vérmérséklet dolga. Annyi azonban bizonyos, hogy ez az előadás nem a véletlenek egyszeri összejátzásából született meg, hanem rendkívül tudatosan átgondolt, évek hosszú sora óta következetesen megvalósított rendezői koncepció eredményeképpen. Ádám Ottó a hazai teátrális, naturalista színházfelfogás ellen indult harcba, szinte a gyomorbetegék finnyásságával utasítva el a túlzásos, túlfűszerezett ötletek lucullusi lakomáját, melyet a magyar színjátszás kínált nézőinek. Hogy a konyhaművészeti hasonlatnál maradjunk, minden valamirevaló szakács-könyv óva int, nehogy a túlzott ízesítés elnyomja az ételek eredeti aromáját. Ádám Ottó rendezéseiben ezt az alapelvet igyekezett szem előtt tartani. Szerényen, valóságos önmegtartóztatással húzódott hátra, vigyázva, művészegyénisége ne tolakodjék a drámai nyersanyag és a néző közé. Óvatos szeretettel bontotta ki a törékeny szavakat a dráma szövetéből, az írói szándék megértése és tisztelete irányította rendezői elképzeléseit. A gondolatoknak ez a puritán tisztasága, művészetének dísztelen egyszerűsége, az átéltség csendje, robbanás erejével hatott a színpadi hókusz-pókuszok ricsajában.

A túlságba vitt erények azonban könnyen visszajukra

fordulhatnak. A póz nélküli intellektualitás, melyre oly nagy szüksége volt és van színházi életünknek, mintha az évek múlásával észrevétlenül megmerevedett volna. A puritanizmus, ha öncélúvá lesz – a történelem sok példát szolgáltatott rá – az élet színeinek elszegényesítéséhez vezet. Ádám Ottó az elmúlt esztendőkből bizonyára nem véletlenül választotta megrendezésre a világ drámairodalmának legtarkább, legcsillogóbb, legfestőibb darabjait, láthatóan örömet lelve benne, hogy megtisztítsa őket a vásári sallangoktól, romantikus beidegződésektől, hatásvadászó, teátrális díszítményeiktől. A szigorú tisztasági fürdőben azonban nemegyszer a valódi színeket is lemosta, a lényegre való lemeztelenítésben a drámák belső lényegét is megsértette. Így láthattunk aztán Brecht *Koldusoperájából* pasztellárnyalatú, decens vígjátékot, tündér bűbájától megfosztott, köznapián józan *Szentivánéji álmot*, s most sterilizált *Éjjeli menedékhelyet*.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy az értelmezés puritánsága néhány szokatlanul finom, lélekhez szóló líraiságú színészi alakítást is nyereségül könyvelhetett el, de a figurák közül mintha mesterségesen kiszivattyúzták volna a „mélységnek” azt a nyomasztóan fülledt, mellkast megülő, sűrű levegőjét, mely Gorkij reménytelen sorsú „volt embereit” ezen a világjelképpé lett vidám és szörnyű nyomortanyán körülveszi. Nem a naturalista rongyokat hiányoljuk, a szokásos alvilág-romantikát, a szláv lélek bűbánátát. Szeretnénk azonban viszontlátni az értelem szürke grafitvázlata mögött a robusztus valóság tobzódó színeit is, újra hallani a pianisszimók mellett a fortisszimókat is. Az eszköztelenség ars poeticája sem mondhat le a színpadi hatásokról. Nélkülük a legkristálytisztább rendezői elgondolás is hatástalan.

„Aki lélekben gyöngé...és aki idegen nedvekből él – annak kell a hazugság...” – mondja Szatyin híres monológjában. Erről szól O’Neill, a nagy amerikai drámaíró *Egy igazi úr* című darabja is, melynek magyarországi ősbemutatóját láthattuk a József Attila Színházban. A vigasztaló hazugságok őse: az ibseni éltető hazugság. A valóság tényeivel szembenézni nem tudó ember szánalmas önszuggesztíója. Cornelius Melody, nagyratörő ír parasztként Amerikába vándorolt leszármazottja, Wellington herceg egykori őrnagya, nem képes beletörődni az alacsony sorú kocsmárosi lét realitásába. A byroni szerepjátszás romantikus pózában tetszeleg, a Childe Haroldból szaval részleteket a tükör előtt, és mélységesen megvet maga körül mindenkit, beleértve saját feleségét és leányát is. Bukása komikus és tragikus egyszersmind. Egy korszerűtlen, halálraítélt létforma illúzióit táplálja mesterségesen, de őszintén és mélyen éli át a kiábrándulás és felocsúdás tragédiáját. Az előkelősködő, úrhatnám alak visszataszító és nevetséges – bár az önáltatás következetessége nagyszabású figurává emeli –, a vereség túlhangsúlyozott öniróniájával parasztta visszavedlett Melody azonban – aki sorsának megadva magát, belesimul a pénz sivar értékrendjén alapuló amerikai életformába – megrendítő.

Örömmel tapasztaltuk, hogy a József Attila Színház, annyi értéktelen bulvárdarab után, most ismét igazi művészi feladatot talált együttese számára. Benedek Árpád rendezése talán kissé sok könnyet hagyott elcsurogni a szereplők szeméből, a mellékszereplők túlharsány játéka sem járult hozzá az illúzió zavartalan megteremtéséhez – mégis, valódi színházi este részeseivé tette a nézőket, önmagában is öröm

volt Mádi Szabó Gáborral kivételesen nem munkáshősök, vagy ősülő halántékú, emberséges funkcionáriusok megszokott szerepében találkozni, Voith Ágit pedig, megannyi énekes-táncos darab ifjú hősnőjét, komoly drámai szerepben látni. Mádi Szabó Gábor, Cornelius Melody figurájában a lélek gyötrődésének bensőséges színeit hangsúlyozta, a szerepjátszás mindig tudatában élő fájdalmas hátterét. Az érzelmek kettősségét rendkívül meggyőzően ábrázolta, a külső magatartás kettősségét már kevésbé. Voith Ági, nyers és szenvedélyes fiatalságával az apa méltó ellenfelévé tudott felnőni.

A dráma magyarításának megoldhatatlannak látszó ellentmondásait Szemes Mari – egyébként érzelmileg átélt – alakítása szenvedte meg leginkább, a paraszti sorból származó, szelíd és önfeláldozó feleség megformálásában. Vas István értő fordítása a színpadon (lehetséges, hogy a rendezés hibájából) nem tudott megnyugtató megoldást találni a nyelvi nehézségekre: O’Neill drámájában az irodalmi nyelv és az ír paraszti dialektus változtatásának pótolhatatlan dramaturgiai funkciója van. A színészek göregáborosan népieskedő beszédstílusa azonban nem állja meg a helyét a múlt században játszódó amerikai színdarabban.